

ODBRANA OD SNA I SMRTI

(Filip Čolović: *Razbrajalica za Andreasa Sama*, Geopoetika, Beograd, 2019)

Vi biste hteli, gospodo, da vam pokažem svoju rodnu kuću? Ali moja se majka porodila u bolnici u Fijumi, i ta je bolnica već srušena. Nećete uspeti da stavite ploču na moj dom, jer je i on valjda srušen. Ili biste morali staviti tri-četiri ploče sa mojim imenom: u raznim gradovima i raznim državama, ali ni tu vam ne bih mogao pomoći, jer ne znam koja je bila moja rodna kuća, ne sećam se više gde sam živio u detinjstvu, jedva znam na kojem sam jeziku govorio. To što pamtim, jesu slike: zaljuljana palma i oleandri negde kraj nekog mora, Dunav koji teče mutnozelen pored livada, jednu brojanicu: en-den-dina, ti-raka, tina...

Danilo Kiš (*Lauta i ožiljci*, „Apatrid“, 26)

Priča *Smrt Danila Kiša* Dimitrija Popovića (1951), iz istoimene knjige pripovedaka ovog crnogorskog i hrvatskog slikara i književnika, svedoči o piscu kome je autor naslikao literarni portret; to je triptih-priča satkana od Popovićevih snovitih viđenja Kiša. Kritičari su onomad primetili da je smrt u toj priči o Danilu Kišu bolna pretpostavka, koja govori najintenzivnijim jezikom o ljudskoj usamljenosti. Popović u jednom kasnijem tekstu naslovljenom „Živio je smrt u svojoj literaturi“ precizno kaže: „Ono što je Kiša trajno opsijedalo, što je nadahnjivalo njegovu literaturu, bila je smrt. Sjeme smrti rano je posijano u njegovom biću. ‘Nisam mogao da zamislim kako će to jednoga dana da umre moja ruka, kako će da umru moje oči’, uznemireno se pitao dječak Andreas Sam iz romana *Bašta, pepeo*. Anonimnom ispitaniku u *Peščaniku*, na pitanje ‘Što se to začinje u vašem intelektu’, E. S. je nedvosmisleno odgovorio: ‘Smrt, gospodine.’“ Za Kišove reči izrečene pred smrt: „Sanjao sam da sam umro. Bilo je fantastično“, Dimitrije Popović dobro primećuje da nisu lišene sarkazma. Danilo Kiš je, dakle, živio smrt u svojoj literaturi, ali će se ispostaviti, takođe, da je i njegova stvarna, fizička smrt – koliko i njegov neobičan, mitologizovani život – s vremenom postala izazovna tema u ovdašnjim književnostima za nemali broj savremenih autora.

Piscu ovih redova nije poznato da li je Filip Čolović (1978) čitao knjigu priča *Smrt Danila Kiša* Dimitrija Popovića, niti je to od ikakve važnosti za ovaj tekst. Prosto rečeno, Čolovićev roman *Razbrajalica za Andreasa Sama* i Popovićeva zbirka su tematski podudarne, jer obe govore o smrti Danila Kiša, ali je tu i kraj svako analogiji. Ukratko, *Razbrajalica za Andreasa Sama* ima (najmanje) dva (dominantna) nivoa: prvi je bolest Pisca koji umire u Parizu od raka pluća i kome u posetu dolazi čovek po imenu Andreas Sam, a drugi nivo predstavlja ju sećanja Pisca na detinjstvo u godinama Drugog svetskog rata. Čolović koristi faktografiju Kišovog života kako bi sačinio dijalog koji Pisac – ime Pisca (sa velikim P) se ne navodi,

ali jasno je da se radi o Danilu Kišu – vodi na samrti sa svojim alteregom, jer Andreas Sam nije niko drugi do sam Kiš koji se preispituje u trenucima kada umire u pariskoj bolnici.

Ovaj kratki roman je podeljen na šesnaest poglavlja, koja su naslovljena prema neobičnim rečima iz razbrajalice: En, Den, Dina... Već u prvoj rečenici: „Tog jutra Andreasu su javili da u Parizu umire njegov prijatelj iz detinjstva“, autor upoznaje čitaoca s dvojicom glavnih junaka, od kojih jedan ima signifikantno ime – Andreas, dok će ime drugog ostati zagonetno – Pisac. Naravno, pitanje identiteta ovde se nameće kao višeznačno: ko je, zapravo, Andreas Sam, ko Pisac, a ko Danilo Kiš u ovom romanu? Iskaz iz priče „Verenica“: „Da ostanemo pri trećem licu. Posle toliko godina Andreas Sam možda i nisam ja“, koji navodi i Borislav Mihajlović Mihiz u *Portretima*, dobar je primer za plastično objašnjenje mita o smrti, mita o dvojniku i porodne granice između trostrukog identiteta Pisca, Andreasa i Danila. (Dodatnu mistifikaciju je napravio i Kiš kada je svojoj literarizovanoj verziji ovaploćenju u liku Andreasa Sama iz *Ranih jada* dao različit horoskopski znak od svog i time mu odredio sudbinu nezavisnu od svoje.) S vremenom je, ali ne isključivo svojom zaslugom, Danilo Kiš počeo u najširoj javnosti (od književne pa do političke) da biva doživljavan kao nešto više od pukog *književnika*, on je – jednostavno rečeno – postao *simbol*, otuda čitaoca ne treba da čudi Čolovićeva odluka da svom junaku, koji je nedvojbeno Kiš, dâ simboličko ime – Pisac.

U intertekstualnu mrežu koja prožima roman, Čolović vešto upliće *faktografiju*, dakle ono što se ima nesumnjivo smatrati dokumentovanom istinom i *fikcijom*, koja se mora čitati samo kao umetnička istina. Ali, kao i u slučaju identitetskog određenja junaka, i u odmeravanju istinitosti čitalac ne može da se pouzda u jasne aršine. Neretko je kod Kiša, pa samim tim i kod Čolovića, dokumentaristička građa fantastičnija od izmišljotina piščevog uma. Evidentno je da se autor *Razbrajalice za Andreasa Sama* posvetio proučavanju autentične arhivske građe s jednim ciljem: da pokaže kako književnost ne može biti potpuno izmišljena. Počev od ekfrazičnog opisa porodične fotografije Kišovih, snimljene u Subotici 1936. godine, pa do oglasa Sreskog suda u Cetinju iz 1948. godine, kojim se Eduard K., bivši inspektor državnih železnica iz Novog Sada, proglašava za umrlog, Čolović stvara biografski mozaik Pisca, koji sa svojim prijateljem iz detinjstva Andreasom Samom vodi poslednji razgovor u vidu svođenja računa. Ključni istorijski događaj koji izdvaja autor ovog romana smešten je u januar 1942. godine, kada tokom *novosadskih hladnih dana* mađarski vojnici ubijaju stotine Srba i Jevreja. Na gubilište je odveden i Eduard Kiš, koji ostaje živ zahvaljujući tome što su rupe, probijene u dunavskom ledu gde su bacali leševe, bile prepune. Ipak, to *čudo* neće potrajati: 1944. godine Eduard Kiš odveden je u Zalaegerseg, a odatle u Aušvic iz kojeg se neće vratiti. O presudnom uticaju tragičnih sudbina oca, ali i majke, na formiranje svog neponovljivog literarnog sveta, Kiš svedoči u *Gorkom talogu iskustva*: „Prva pesma koju sam napisao – imao sam tada devet godina – imala je kao temu glad..., dok je druga, više ili manje u istom periodu, imala kao temu ljubav. Eto, taj scenario, bol, proganjanje, smrt, i dalje je osnova moga dela.“ *Razbrajalica za Andreasa Sama*, pročitana u kišovskom (po)etičkom ključu, jeste knjiga o zlu u kome zlo nije izmišljeno, niti ga je trebalo izmišljati. Bilo je nužno samo zaroniti u arhive i osvetliti *podmuklo dejstvo biografije*.

Reference na Kišov *porodični cirkus* su namerne, ali u njima nema nikakve proizvoljnosti i patetike. Priča je koherentna i umešno vođena. Čolović, u neku ruku, vodi dijalog s Kišom, pa otuda za glavno narativno oruđe bira citatnost. Svaki pisac je sačinjen delom i od onoga što je čitao; knjige koje je pročitao i koje su ga formirale jesu *detinjstvo* jednog pisca. Zato su čitava poglavlja, pojedini fragmenti i eho rečenica iz ovog romana ništa drugo nego svojevrstne seobe iz jedne u drugu knjigu. Tematski i stilski Čolović je usvojio kišovski model poetizovanog pripovedanja i to je jedna od najočiglednijih odlika ove knjige.

Smrt je devojka s ljubičastim očima koju je, kraj odškrnutih vrata, na trenutak ugledao Andreas Sam. Ona će neminovno i neizbežno opet doći. I dok posmatra umiruće lice svog prijatelja, Andreas se seti Piščevih reči: „Istoriju pišu pobednici. Predanja ispreda puk. Književnici fantaziraju. Izvesna je samo smrt.“ I bi mu lakše, jer je shvatio da se Pisac za smrt pripremao ceo život. S obzirom na to da je svakodnevno živio sa smrću, on je se svakako nije plašio. *Razbrajalica za Andreasa Sama* je pohvala životu, a ne smrti. Ujedno, motiv za pisanje ove neobično poštene knjige može se uvideti i u ovim Kišovim rečima iz *Gorkog taloga iskustva*, a koje se s pravom mogu učitati u Čolovićev roman: „Hteo sam da pokažem kako, u vrlo različitim epohama, postoji nepokretna konstanta. Sveprisutnost ljubavi i smrti.“

Možda bi se nekome moglo učiniti neobičnim što pisac ovih redova, koji u vlastitoj autifikciji za junaka uzima Kiša-pesnika, analizira roman u kome je središnja figura Kiš-Pisac. Umesto odgovora na tu (nepostavljenu) primedbu, samo bih citirao Boža Korpivicu, koji je u svojoj *Vježbanki – Danilo Kiš* rekao: „Kiš jeste priča tih mladih pisaca. Oni znaju da prepoznaju taj ritam, taj sluh...“ Da, nema tajni: *Razbrajalica za Andreasa Sama* je odbrana od sna i smrti.